

РЕЦЕНЗИЯ

от д-р Пламен Иларионов Пантев – Професор по Международно право и международни отношения в Юридическия факултет на Софийския университет “Св. Климент Охридски”

на материалите, представени за участие в конкурс за заемане на академичната длъжност ‘доцент’ по професионално направление 3.3. Политически науки (Международни отношения), обявен в Държавен вестник, бр. 51 от 27 юни 2017 г. за нуждите на Катедра по международно право и международни отношения на Юридическия факултет при Софийския университет “Св. Климент Охридски”.

1. Общо представяне на получените материали

Със заповед № РД 38-606 от 26.09.2017 г. на Ректора на Софийския университет “Св. Климент Охридски” съм определен за вътрешен член на научното жури на конкурс за заемане на академичната длъжност ‘доцент’ в Катедра Международно право и международни отношения при Юридическия факултет, обявен за нуждите на същата катедра. Въз основа на решение на Научното жури на заседанието му от от 05.10.2017 г. бях определен за вътрешен рецензент по конкурса.

За участие в обявения конкурс са подали документи (единствен кандидат): д-р Боряна Балева Александрова, Главен асистент в Катедра Международно право и международни отношения на Юридическия факултет на Софийския университет “Св. Климент Охридски”.

Представеният от д-р Боряна Александрова комплект материали на хартиен носител е в съответствие със ЗРАСРБ, ПП ЗРАСРБ, Правилника за условията и реда за придобиване на научни степени и звания и за заемане на академични длъжности в Софийския университет “Св. Климент Охридски” и включва следните документи, регистрирани официално с Вх. номер 148/04.08.2017:

- Административни документи по посочения Регистрационен индекс (автобиография, диплома за висше образование, диплома за ОНС “доктор по философия” – нотариално заверен превод на дипломата от Вестфалския Вилхелмс-Университет, трудовият договор на кандидата със Софийския университет в качеството ѝ на Главен асистент);
- Списък на всички публикации/научни преводи;
- Списък на публикациите/научните преводи, представени за участие в конкурса;

- Списък на публикации, доклади на научни конференции, проекти и научни ръководства, генериран от системата “Авторите” на Софийския университет “Св. Климент Охридски”;
- Авторска справка за приносния характер на трудовете/научните преводи, представени за участие в конкурса;
- Справка за цитиранията и индексиранията;
- Удостоверение за медицински преглед и Свидетелство за съдимост;
- Публикувана **монография** на тема **“Глобализация и международни отношения”**, **Университетско издателство “Св. Климент Охридски”, С., 2016, 348 стр.**

За участие в конкурса д-р Александрова е представила 15 публикации и два научни превода. Отчитайки с положително мнение интереса към научни трудове, за които тя е изявила желание заедно с издателства да бъдат преведени, те не подлежат на разглеждане в тази рецензия. От посочените 15 публикации номера 1, 4, 7 и 8 от списъка за участие в конкурса са на страниците на седмичника за изкуство, култура и публицистика “Култура” и също не са включени в кръга на рецензираните трудове. Статиите, които са на немски език – номера 3, 14 и 15 от списъка, също не се разглеждат в тази рецензия.

Приема се за рецензиране **монографията** на тема **“Глобализация и международни отношения”**, както и останалите статии и студии по списъка.

2. Кратки биографични данни на Боряна Александрова

Д-р Боряна Александрова е главен асистент в катедра Международно право и международни отношения на Юридическия факултет при Софийския университет “Св. Климент Охридски”. Тя ръководи семинарните занятия по Теория на международните отношения, Теория на външната политика, Теория на международните преговори в специалност Международни отношения на факултета, както и семинарни занятия по Международни отношения в специалност Право на същия факултет. Ръководи избираем лекционен курс в специалност Международни отношения “Глобализация и международни отношения”. По заместване инцидентно е изнасяла лекции по Теория на международните отношения, Теория на международните преговори и Международни отношения. Участва като квестор в семестриалните изпити, а през последните три години – и като екзаминатор. Представяла е и в отделни случаи рецензии на магистърски разработки. Ръководи студентските стажове в специалност Международни отношения заедно с още един асистент.

Участва в заседанията на катедрения съвет. Всички тези ангажименти са в изпълнение на трудовия договор на д-р Александрова със Софийския университет “Св. Климент Охридски”.

Макар че Александрова е посочила участие в три научни проекта, само един – ръководен от вътрешния рецензент на този конкурс, завършва с научен продукт – публикация. Подобно е положението с многобройните участия в научни конференции, включително с доклади, които не се превръщат в научни публикации или поне кандидатката не е пожелала да ги представи. Това би било по-ценен ориентир за научната достоверност на изследванията отколкото научните преводи и публикациите във в-к “Култура”, представени за рецензиране.

Боряна Александрова владее немски и английски език и ползва руски и френски език.

3. Обща характеристика на публикациите на кандидата, представени за участие в конкурса, критични бележки и препоръки

Д-р Боряна Александрова е разработила от три години самостоятелен учебен курс като избираем предмет с хорариум 30 ч. – “Глобализация и международни отношения”. В биографичната си справка съобщава за участие в Европейската асоциация за международни отношения, Европейски консорциум за политически изследвания, Форум на централноевропейските и източноевропейските изследователи по право, политика и социални изследвания, Алумни клуба на Немската академична служба за обмен (ДААД) и Алумни клуб на Вестфалския Вилхелмс-Университет, Германия. Научният интерес към проблемите на глобализацията и международните отношения се реализира най-често в две основни направления: проблематиката на мигрантите и бежанците и въпросите на сигурността в Близкия изток. Това проличава от депозираните за участие в конкурса статии и научни публикации.

Какво прави впечатление в изследователския *modus operandi* на д-р Александрова по тази проблематика в публикации 5, 6 и 9 от списъка за участие в конкурса: първо, опирайки се на неясните и дискуссионни относно съдържанието си термини “сигурност” и “глобално общество”, авторката, претендирайки че надхвърля ограниченията на чисто хуманитарните оценки за мигрантския и бежанския проблеми, както и на националистическите им интерпретации, обявява че тези проблеми са от областта на теорията на международните отношения; второ, в някои случаи дори привлича в описанието на тези въпроси различни школи на мисълта и автори в същата теория; трето, подлага (обикновено) на разгромна критика политическата и институционална практика в тази област (особено българската) –

практика, която не се съобразявала, според нея, с потребностите на “глобалното общество” в сферата на мобилността на хората; накрая, прави извода за изостаналостта на съществуващите теоретични школи при предлагането на рецепти за по-приемлива от хуманна гледна точка политическа практика.

Особеното е, че отсъства конкретен международнополитически теоретичен анализ и претенциите за навлизане в проблематиката на теорията на международните отношения остава само на равнището декларацията. Друга особеност е, че при разглеждането на мигрантския и бежанския проблеми се пренебрегват редица други важни за анализа фактори от външнополитическо и геополитическо естество, без които реалистичността на изследваните проблеми е невъзможно. Още повече че самите глобализационни процеси не са проектирани в тяхната диалектическа противоречивост, което предполага и нееднообразност при търсенето на теоретични и практикополитически решения. Перманентна е неудовлетвореността на д-р Александрова за гарантиране на еманципацията на индивидите в съвременното общество – оценка, на която не може да не симпатизираме. Липсва, обаче, експертен подход, който да позволи да се осъществи скока от реалностите на света към едно подобно претендирано състояние на нещата. Липсва онова инструментално използване и усъвършенстване на теорията на международните отношения и външната политика, които да подпомогнат да се направи следваща позитивна стъпка в това отношение. Трайното впечатление от написаното от авторката е изразяваната по различни поводи от нея неудовлетвореност – от политическа практика, особено българска, от работа на институции, от несъвършенството на света.

Подобно е мнението за основния труд, с който участва в конкурса д-р Боряна Александрова – номер 2 от списъка: *“Глобализация и международни отношения”*. Макар че разширява кръга на проявления на глобализацията в сравнение с посочените в статиите вече и към климатичните промени, транснационалните корпорации и глобалните социални движения (макар че е пропусната темата за киберпространството и глобалния му смисъл), по същество авторката се занимава не с релацията глобализация-международни отношения, а с глобализацията и дебатите по аспекти на международните отношения (например не глобализация и сигурност, а глобализация и дебати по сигурността). Заслужава да се отбележи, че теорията на международните отношения се интересува от фактическите отношения, а изводите по дебата за тях е един от възможните инструменти за търсене на изводи за ставащото в международните отношения и евентуалната им промяна. Пропуснато е да се направи най-полезното за практиката на международните отношения изследване –

онези аспекти на глобализацията, които стимулират и тези, които затрудняват функционирането и прогреса на международните отношения.

Поради този пропуск се стига до прекомерно надценяване на творческия потенциал за обществено-политически изменения на съществуващите теории за международни отношения (като че ли е своеобразна рецептурна книга – с. 5) . Това говори за невъзползване от емпиричния изследователски метод, непознаване на емпиричния материал – международните политически отношения и прекомерно доверяване на автоматизма в обществено-политическите процеси. Кои са конкретните методологични и емпирични дефицити на този труд:

- прекомерно е фокусирането върху града при глобализацията (един реален и важен проблем), а не върху международните отношения. Именно на територията на последните протичат най-мащабните и диалектически противоречиви процеси в рамките на глобализирания свят. Едновременно с това, обаче, макар че присъства широк преглед на автори и техните произведения по въпросите на глобализацията, не е отделено необходимото справедливо внимание върху автори, изследващи тази проблематика, но чиито възгледи противостоят на “глобализационните ентузиаста”. Според тях политиката си остава същностен национален въпрос, а тежестта на глобализацията се изразява в преразпределението на сила сред вътрешнополитическите актьори, което се отразява на формулирането на интересите на държавата (вж. напр. Ethan Kapstein, *Governing the Global Economy: International Finance and the State*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press, 1994; Stephen Krasner, *Economic Interdependence and Independent Statehood*, in: Robert Jackson and Alan James, eds., *States in a Changing World*, New York, Oxford University Press, 1993).

- авторката заема позиция на съдник на изследванията, които други автори са провели по разглежданата проблематика, отнася теоретици към една или друга група с доловимо високомерие при липса на самостоятелен принос към обсъжданите въпроси. Декларира, че отсъства критически дебат и на тази база гради труда си – например по Вестфалския “конструкт” (с. 4), по екологическите проблеми (с. 8). И по двата въпроса, обаче, има от десетилетия огромна критична научна литература.

- постоянно се реферира към едни “Помощни понятия”, постулирани в началото на труда, приети като истина от последна инстанция, без да е ясно как, защо, на базата на кои изследвания се е стигнало точно до тези дефиниции на “Понятията”. Странно е, че отправен ориентир, теоретично ядро на амбициозната изследователска цел да “детривиализира и

демистифицира доминантното Вестфалско съдържание на водещи категории в теорията на международните отношения – с. 9) е развито на 5 реда като едно от т. нар. “Помощни понятия”;

- неубедителна е структурата на труда: широтата на обхвата на проблемите е отклонила автора от изследователски фокус(и);

- в разработката се презюмират, а не се обосновават, оценки, на базата на които буквално се разпорежда следването на едно или друго поведение – било на методологично, било на емпирично равнище. Прозира някакъв гняв и обвинителен уклон към съществуващото в научни школи, практико-политически способности за справяне с проблемите, както и надменност и принижаване на написаното в българската литература през последните 30-40 години;

- през цялото време се сблъсквам с тромав, труден за четене текст, с неясно изразяване език. Оставям с впечатление за една терминологична неподреденост и наукообразност, неподходящи за реабилитационен труд.

Проблемите на труда започват с неясното определяне на целите и задачите му. На с. 1 д-р Александрова посочва, че глобализацията е “едно от най-сериозните предизвикателства пред етаблираните аналитични конструкти и практически взаимодействия” в областта на науката и практиката на международните отношения. Авторката си поставя целта да разшири дискуссионното пространство относно методологическата релевантност на “етаблираните аналитични конструкти” и “праксеологичното изражение” на практическите взаимодействия. Оставям настрана факта, че поставянето на целите е обвито в понятия, неприсъщи на българския книжовен език (етаблиран) и с кръгови определения (праксеологично изражение на практическите взаимодействия). Авторката си трасира по този начин възможността да ни въвлече в занимание, което да ни фокусира върху игра с думи, понятия и категории, които като че ли попадат в полето на науката и практиката на международните отношения.

Скоро след тези словесни претенции д-р Александрова, с необяснима лекота, прави накратко и без дълбок анализ на пух и прах трите, според нея, “конвенционални течения в международната теория” (с. 2) – реализма (който пледирал за най-непоколебими оценки в теорията на международните отношения), либерализма (едно следващо традиционно мисловно направление в изследванията за международните отношения, според оценката на Александрова) и историческият материализъм (марксизъм) – последното конвенционално течение. Твърденията на д-р Александрова се трансформират без обяснение в аксиоми и от

тази позиция започват следващите проблеми на труда. Не е мястото да се дискутира, че тези три течения на мисълта в сферата на международните отношения са основополагащи и най-разпространени в практиката. Достатъчно е да се отбележи, че след кризата на 90-те години на 20 в. на школата на политическия реализъм, през последните 10-15 години тя отново доминира възгледите и процесите на взимане на решения в сферата на международната политика.

Вече от такива позиции авторката включва темата за глобализацията в постановъчната част на труда като допълнителен сериозен фактор, обосноваващ “непригодността” на споменатите три течения на мисълта, които тя, странно, нарича “прийома”. На с. 3 сме свидетели на формулиране като нови проблеми глобализацията и въздействието ѝ върху съвременни явления като, според нея, миграцията, нарастваща несигурност сред широки групи от световното население, климатични промени, глобалното обществено мнение. За съжаление Боряна Александрова не се е информирала за изследвания, публикации и политики в тези сфери на обществения живот, познати още от 70-те и 80-те години на миналия век. Теорията на взаимозависимостта на Роджър Фишър, трудовете на Жак Атали от този период, политиката на Европейската икономическа общност в областта на опазване на околната среда, както и разгръщането на научно-техническата революция през 70-те години на 20 век – всички тези интелектуални и политически усилия отразяват присъщата на човешкото общество диалектическа способност на постепенна адаптация към потребностите на глобализацията се свят. Същото важи и за повече от тридесетгодишните оценки и в българската теоретична мисъл за недостатъците на Вестфалския международен ред към света в края на 20 век, но постоянно е присъствала и оценката за приспособяването на този ред към развиващите се глобализационни процеси. Александрова предпоставя опозицията към Вестфалката система, но не търси, а може би и не разбира, диалектическия характер на това приспособяване.

Откривайки известни вече истини (вж. напр. с. 10-12), защото се е отнесла пренебрежително към трудовете на автори от последните 3-4 десетилетия, Боряна Александрова пропуска да се вгледа в процесите на новото, на ставане на новото в релацията глобализация-международни отношения днес, довели до дезинтеграционни тенденции, Брекзит и отскоро – политиката на сегашната американска администрация и промените в политиката на Китай. За тези, които от години следят научната литература в теорията на международните отношения звучи смехотворно призивът на с. 12 “да се наблегне и на необходимостта от засилване на интердисциплинарните подходи” в тази теория. Достатъчно е да се припомнят продължилите две десетилетия дискусии в края на 60-те до средата на

80-те години на миналия век в американската и източноевропейската литература по повод прехода от прилагания дълги години интердисциплинарен подход към общонаучния системен подход при изследване на международните отношения. Недопустимо е този проблем да бъде представян по този погрешен начин пред студентите, за което пледира на с. 13 авторката.

От разгледаните от Александрова “Концептуални влияния на глобалните изследвания в теорията на международните отношения” се спирам само върху анализите й върху сигурността. Тя претендира, че извежда четири основни влияния на процесите на глобализацията върху дебата за международната сигурност (на с. 173). Но всички те са известни от години: и бегъл преглед на публикациите на Международната Асоциация за Международни Изследвания (International Studies Association) и нейната изследователска секция по международна сигурност (International Security Studies Section) от последните 20 години, както и тези на многобройните европейски и североамерикански центрове и институти по международни отношения, доказват в колко много детайли е навлязло изучаването на влиянието на глобализацията върху международната сигурност. Правят се “открития”, които са известни от десетилетия. Характерно за тази част от труда е, че се посочва един дълъг списък с проблеми в сферата на сигурността, след което започва гromяща критика (неясно към кого) за изследователска недостатъчност. Изход авторката открива в “Помощните понятия” (с.174-177).

Несправедливо са отразени дейностите във връзка със справянето с проблемите на сигурността в Африка (с. 178). Наистина са многобройните негативни явления и процеси в сферата на сигурността в Африка. Но наред с тяхната регистрация наблюдателят и изследователят следва да забелязват и сътрудничеството по много поводи при справяне с проблемите на сигурността между Африканския съюз (АС) и ООН, АС и ЕС, АС и НАТО.

Невярно е отразено развитието на концепцията и политиката на “човешка сигурност” (с. 179-188). Критичният уклон на авторката и тук не е попаднал на вярно място – многобройни са теоретичните разработки в тази сфера, правителства в редица държави са приоритизирали тази тема във външната си политика (Швейцария, Канада), както и ЕС (Глобалната стратегия на ЕС за външна политика и сигурност от 2016 г.). Странно е как само негативните въздействия на глобализацията върху международната сигурност попадат в полезрението на авторката. Наистина те са много, но протичат и позитивни процеси, основаващи се главно на потребността за сътрудничество на субектите на международните отношения. Що се отнася до разгледаните в 6.2.3. “Понятийни развития в изследванията за

сигурността, свързани с глобализацията” оценката ми е, че не се предлага нищо ново. Въпросите са или изчерпани или сериозно разработени теоретически още през 80-те и 90-те години на миналия век, а не както посочва съвременни източници от последните 7-8 години. Това важи за термина “широка сигурност” (през 80-те години в докладите Брандт, Брунтланд и в рамките на ООН); “всеобхватна” (а не “верижна”) сигурност – “comprehensive security” – през 80-те и 90-те години; “обществената сигурност” – като първа теоретична реакция след компрометирането на “военната сигурност” при разпадането на Съветския съюз най-напред в официални актове на ООН.

Александрова е пропуснала от анализа си най-съществените въпроси на международната сигурност, свързани с глобализационните процеси: Антарктика, просторите на Световния океан и неговото дъно и лежащите под него минерални ресурси, атмосферата, космоса и електромагнитния спектър. Тези пространствени сфери с разнообразни въздействия от глобализационните процеси съставляват важна част от представата за глобализацията във военната сфера, новите взаимодействия на центросилово структурно равнище, разузнавателната дейност, борбата срещу тероризма, международната организирана престъпност и управлението на системите за сигурност на държавите.

В заключението на труда авторката се съгласява с мисълта, приложена към международните отношения днес, че старото вече си е отишло или си отива, но новото все още не е дало своите плодове. Добрият наблюдател и анализатор биха забелязали, че под въздействието на глобализационните процеси новото вече е дало както сладки, така и горчиви плодове.

4. Оценка на научния принос на кандидата

Научните приноси на д-р Александрова не произтичат естествено от монографичното ѝ изследване и рецензираните статии. За монографичния труд това се дължи на неясното формулиране на изследователските цели и задачи, неумението да открие специфичния самостоятелен анализ сред многобройните други източници по темата и неубедителните изводи от проведеното изследване. В документацията по конкурса тя е посочила в 8 направления приносния характер на трудовете си (не разглеждам обосноваването на приносен характер на научните преводи като отчитам като положителен факт интереса на Александрова заедно със съответните издатели, които са ѝ поръчали превода).

Не приемам посочения принос 1 на с. 2 от Справката. Доразвитие на дебата, за което претендира авторката, предполага качествена промяна, произтичаща от оригинални идеи, каквито липсват.

Не приемам принос 2 на с. 2 от Справката, защото и преди този труд “възможността за разгръщане на същите питання в контекста на българските научни търсения за световния ред”, която Александрова претендира че утвърждава, е била налице – при това още от началото на 80-те години на миналия век.

Не приемам принос 3 на с. 2 от Справката, защото аналитичен поглед, дори балансиран, както претендира кандидатката, върху международните събития, залагайки на разнообразни, според нея, теоретични концепции и “богат набор емпирични онагледавания” в крайна сметка не произвеждат ново знание, нито трасират път към производството му.

Не приемам приноси 4 и 5 на с. 2-3 от Справката, защото считам, както е посочено по-горе в рецензията, че този труд произвежда точно обратния ефект – да не бъде поле за преосмисляне и/или преформулиране на материята и методологията, преподавани в различни направления на специалност “Международни отношения” в посока на по-силно изразена академична полемичност, интердисциплинарност и сравнителни анализи. Вярно е че в своите преподавателски дейности Александрова очевидно се е ръководила от тази убеденост, както посочва в своя принос 5 и това поставя проблеми от друго естество, свързано с преподаваната материя.

Не приемам принос 6 на с. 3 от Справката, защото никъде няма предоставен научен продукт от заявените участия в научни проекти с изключение на един, организиран от Катедрата по Международно право и международни отношения на Юридическия факултет при Софийския университет “Св. Климент Охридски”. За направеното в Германия, Дания и Унгария кандидатката не е предоставила информация.

Не приемам принос 7 на с. 3 от Справката, защото адресирането с инструментариума на критическите похвати теми, свързани с глобализацията, както посочва Александрова, не представлява оригинален научен подход.

Не приемам принос 8 на с. 3 от Справката, защото по-скоро д-р Александрова е пропуснала да се запознае с официалната практика, а не да повдигне въпроси на “държавата България”, както пише тя, както и на ЕС. Пренебрегнати са основополагащи актове като Националната стратегия за сигурност на Република България и Глобалната стратегия на ЕС от 2016 г. и многобройни предхождащи тази стратегия подобни политически инструменти на Съюза.

Жалко е, че добрата традиция на българските научни изследвания в областта на международните отношения – да се разглеждат и оценяват последиците за българските

интереси и политика, независимо от специалния фокус на съответния научен труд, в този на Александра не присъства.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

След запознаване с представените в конкурса материали и хабилитационния труд, след анализ на тяхната значимост, намирам за основателно да дам своята **отрицателна оценка и да препоръчам** на Научното жури да приеме решение в този дух.

30 октомври 2017 г.

Рецензент:

София

(Проф. д-р Пламен Пантев)